

ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ У ПОЗАУРОЧНИЙ ЧАС: ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

Викладено розуміння сутності технологічного підходу до реалізації мети виховання школярів засобами мистецтва у позаурочний час. Розглянуто вихідні позиції визначення змісту художньо-естетичних технологій. Обґрунтовано технологію створення художньо-естетичного простору школи як орієнтиру в ієрархічній системі виховної роботи, що стимулює потребу особистості у саморозвитку.

Ключові слова: *художньо-естетичні виховні технології, позакласна робота, художньо-естетичний простір, суб'єкт простору.*

Технологізація усіх сфер життя актуалізує увагу до технологічного підходу в освіті, зокрема у виховному сегменті і в мистецькій галузі. Термін «технологія» є дискусійним. Безсумнівно, він став своєрідним індикатором науково-педагогічного мислення і практичного вибудовування освітніх стратегій, усе активніше спонукаючи вчених-педагогів орієнтуватись на результативність діяльності, прогнозування результату та передбачення способів коригування. Власне, «технологічність перетворюється на стиль сучасного науково-практичного мислення» [5, с. 6-7].

Актуальність проблеми художньо-естетичних виховних технологій визначається, передусім, тим, що:

- сучасні реалії демонструють кардинальну переоцінку цінностей підростаючого покоління щодо мистецтва і життя загалом, висувають беззаперечною вимогою *зростання ролі художньої освіти*: як ніколи постало завдання виховання особистості, здатної виконувати *культуротворчу місію* в суспільстві. М. Киященко зазначає, що в епоху глобалізації й суцільної інформатизації суспільству потрібні люди, які «будуть відповідати новій культурі взаємодії людини зі світом природи і світом людей, особливо зі світом культури, й утворювальної активності... *Формування творчої особистості по суті своїй є передусім естетико-виховним процесом*» [3, с. 128-129];
- сучасні реалії також наочно засвідчують не лише потребу в інтенсивному художньому впливі на особистість як особистість майбутнього, а й активізацію негативних квазімистецьких процесів, що породжують відповідні засоби впливу (С. Кримський, В. Табачковський). Глобалізаційні процеси, «трансформуючи усі сфери життєдіяльності людини, не можуть не впливати

й на тенденції, що відбуваються у мистецькому просторі сьогодення. ... Попри оптимістичні надії на об'єднання людства під гаслами загальнолюдських цінностей, утворилося безліч проблем, що суттєвим чином ставлять під загрозу реалізацію цих гуманістичних принципів» [7]. Виникає потреба у пошуку художньо-естетичних технологій формування імунітету до антимистецького, особистісно-руйнівного. Йдеться про технологію перетворення особистості на суб'єкт мистецької творчості як його власної життєтворчості. Інструментом цього можна розглядати формування в дитини потреби і здатності організації власного змістовного дозвілля як сфери саморозвитку.

Методологічна база технологічного підходу в освіті закладена в дослідженнях Д. Алфімова, О. Пехоти, О. Савченко, Г. Селевка, С. Сисоевої та інших учених. Можливості використання технологій в мистецькій освіті в різних ракурсах проаналізовано О. Кутовою, Л. Масол, О. Олексюк, В. Орловим, Г. Падалкою, О. Просіною, С. Соломахою, Н. Фоломеєвою, Т. Чабановою та іншими. Технологічний підхід до мистецької освіти власне школярів висвітлюється також детально (Л. Масол та інші). Проте, *по-перше*, поки недостатньо представлено технології виховання засобами видів мистецтва як елементів системи; *по-друге*, попри те, що сучасна педагогічна наука не обходить увагою діяльність школярів у позаурочний час (найчастіше вивільнений від безпосереднього педагогічного «втручання», — А. Золотарьова, О. Муромцева, І. Паласевич, Л. Паньків, С. Соломаха, М. Чепіль та інші), технологічний підхід недостатньо впроваджений саме у цю сферу. Художньо-естетичне виховання у позаурочний час постає в шкільних реаліях як «хаотичний набір заходів». Йдеться про недооцінку значення мистецької творчості учнів у позаурочний час і про недостатню обізнаність вчителів у технологіях такої роботи. Цікавий досвід деяких закладів залишається незагаленим. *По-третє*, недостатнім є методичне забезпечення впровадження технологічного підходу у сферу художньо-естетичного виховання школярів. *По-четверте*, у шкільній практиці існують серйозні чинники негативного впливу на залучення школярів до художньої діяльності у позаурочний час, передусім перевантаженість учнів, особливо підлітків та старшокласників, поряд із прагматичним поглядом на обрання виду діяльності, застарілі зміст і форми роботи, які пропонує

школа, недостатня мобільність вчителів у реагуванні на потреби учнів і вимоги соціокультурної ситуації, що постійно змінюються.

Мета статті — окреслення вихідних позицій до визначення змісту і застосування художньо-естетичних технологій виховної роботи зі школярами у позаурочний час.

Виховна технологія поки не має однозначного тлумачення. Автор статті спирається на робоче визначення, прийняте в Інституті проблем виховання НАПН України (запропоноване І. Бехом та іншими) і розуміє *виховну технологію як систему теоретично обґрунтованих (на основі ґлибоких знань про психологію виховання) і відібраних (абсорбованих) практикою процедур (способів, прийомів, методів, форм тощо) розгортання виховного процесу вчителем, доцільних умов виховної діяльності учнів, спрямованих на реалізацію змісту виховання як мету, що полягає в досягненні оптимального рівня вихованості особистості.*

Отже, виховна технологія є *системною* (йдеться про взаємозв'язок і взаємозумовленість складових), *ієрархічною* (йдеться про змістову та організаційну підпорядкованість складових); *процесуальною* (охоплює мету, цілепокладання, моделювання, алгоритм перебігу, прогнозування результативності, є гнучкою та динамічною, оскільки освітній процес постійно зазнає змін).

Урахування системності, ієрархічності, процесуальності пов'язано з розумінням виховної технології як *рухомого* феномена: кожна технологія концентрує і виражає загальні ознаки єдиного навчально-виховного процесу незалежно від навчальної дисципліни, застосування на уроці чи в позакласній роботі. Водночас, кожна технологія, володіючи загальними ознаками, виявляє себе через локальні технології, екстраполюючи загальні ознаки на конкретну сферу. Як зазначає Д. Алфімов, «кожна педагогічна технологія відображає модель навчально-виховного та управлінського процесів у навчальному закладі, об'єднує в собі їх зміст, форми і засоби. Вона може охоплювати й спеціалізовані технології» [1].

Стосовно мети статті варто уточнити поняття «*позаурочна*» і «*позакласна*» діяльність школярів. Так, здійснений В. Коростельовою [4] ретроспективний порівняльний аналіз понять засвідчив, що до 1990 року використовувався єдиний термін «позакласна робота». Визначення «позаурочна» з'являється у 90-х роках як синонім. Дещо пізніше вживається термін

«позанавчальна діяльність». Як результат екскурсу, подається класифікація діяльності школярів: за місцем проведення (класна та позакласна); за часом проведення (урочна та позаурочна); за відношенням до розв'язання навчальних завдань (навчальна та позанавчальна). Проте ця систематизація не ставить крапку у дискусії, оскільки урочна робота може проводитись як у класі, так і за його межами; позаурочна може бути як навчальною, так і позанавчальною і т.д. Уряді досліджень розрізняються позашкільна і позакласна робота: обидві складові реалізуються у позаурочний час. Деякі автори (Г. Пустовіт, Н. Пустовіт, В. Лозова, М. Чепіль та інші) уточнюють поняття позакласної роботи і відповідно — позакласної діяльності учнів як такої, що відбувається у позаурочний час, але є не обов'язковою для всіх; її зміст не обмежується змістом навчальних програм, впливає з інтересів школярів і реалізується у різноманітних формах: індивідуальних і колективних, групових (гуртки, періодичні масові заходи тощо). Суттєвість питання для художньо-естетичних технологій визначається тим, що мистецтво в школі — як урок, так і в будь-яких формах у позаурочний час — акцентовано несе виховне навантаження, отже, чітку межу між позакласною і позаурочною роботою (учнівською діяльністю) встановити інколи неможливо і не є принциповим.

Окреслимо деякі позиції як концептуальні для з'ясування сутності художньо-естетичних виховних технологій у роботі зі школярами із застосуванням засобів будь-якого виду мистецтва.

Мистецька освіта в школі відіграє роль *об'єднуючого чинника*, який визначає загальний естетичний розвиток особистості, створює умови для виявлення *мистецьких здібностей*, дає можливість допомогти у професійному самовизначенні. Вона також є *оптимальною основою* для розвитку емоційної сфери дитини як основи переживання художнього досвіду і ширше — основи переживання знань, здобутих у будь-якій предметній сфері, що створює здатність привласнення їх як цінностей, саморефлексії цих цінностей, зрештою — розвитку духовного, що невід'ємний від креативного потенціалу особистості. Варто ще раз звернутись до цитованої статті М. Киященка: у сучасному світі усі «способи і види взаємодії людини з природними процесами, предметами і явищами, усі процеси соціокультурного життя людей будуть здійснюватись у творчих і лише творчих комунікативних і діалогових взаємодіях» [3, с. 128].

Художньо-естетичній діяльності учнів в позакласній роботі відведено особливу роль: це оптимальна сфера їх *мотивування до творчості*, виховання впевненості і пробудження спроможності у творчій самореалізації, оскільки позакласна діяльність є доступною для кожного, зорієнтована на добровільний вибір і є *результативною незалежно від здібностей її учасників*.

Мистецьку освіту в єдності складових можна розглядати як *універсальний особистісно-розвивальний засіб*. Відповідно, художньо-естетичні технології позакласної виховної роботи повинні вибудовуватися як *універсальний механізм* цілісного розвитку особистості школяра.

Шкільна мистецька освіта — ланка більш широкого поняття мистецької освіти, тобто системи, яка охоплює позашкільні заклади, спеціалізовану освіту, заклади культури, родинне виховання, медіа-простір тощо.

Визначення змісту і шляхів запровадження художньо-естетичних технологій у позакласній роботі, своєю чергою, має ґрунтуватись на *загальних педагогічних підходах*: встановленні і дотриманні внутрішньо організованих, взаємопов'язаних етапів виховної роботи; урахуванні її динамічності, наступності і неперервності — як у часовому (віковому) вимірі, так і між мистецтвами, а також між формами позакласної діяльності; зі встановленням зворотного зв'язку.

Зміст художньо-естетичних технологій має визначатися на основі прогнозу, який враховує *суб'єктивні умови* ЗНЗ. Зміст локальних технологій (наприклад, щодо засобів конкретного виду мистецтва) впливає із загальних.

Особливість позакласної виховної роботи полягає у проектуванні таких педагогічних технологій, що могли б якнайповніше допомогти учням зорієнтуватися і самореалізуватися у багатогранній *соціокультурній ситуації*. Узагальненою технологією у цьому контексті вбачається *технологія організації дії виховного художньо-естетичного простору* і створення такого простору як процесу естетизації засобами мистецтва у позаурочний час. Поняття «художньо-естетичний простір» і «художньо-естетичне виховне середовище» розглядаємо як діалектично пов'язані: навчаючись «працювати» з об'єктивним культурним простором, школяр «вибирає» з нього і привласнює художньо значущі об'єкти, перетворюючи їх на особистісні цінності, і у такий спосіб творить своє власне життєве середовище (як найближче оточення) і далі — власний життєвий простір, що ним опосередковується. Простір навчального за-

кладу складається з індивідуальних діалектично пов'язаних просторів-середовищ суб'єктів навчально-виховного процесу. Отже, акцентуємо логіку творення особистістю власного простору через освоєння об'єктивно існуючого простору, а не навпаки, що посилює дієвість різноманітних художньо-естетичних впливів через пізнавальну активність і самодіяльність.

Як узагальнююча технологія виховної роботи, художньо-естетичний простір відповідає зазначеним вимогам системності, ієрархічності, процесуальності, оскільки постає доцентровим стрижнем виховної роботи як системи. Він постійно розвивається в часі, залучаючи до свого створення і функціонування школярів за їхнім бажанням і перетворюючи їх на своїх суб'єктів. При цьому школярі-суб'єкти змінюють найближче оточення (середовище), залучаючи в нього привласнені цінності з об'єктивно існуючого соціокультурного простору, обов'язково навчаючись саморефлексії; і в результаті розвиваються в ньому як особистості.

Однак зміст і структура, процедури створення такого простору визначаються і специфікою конкретного навчального закладу (загальноосвітня школа, спеціалізована школа мистецького спрямування, спеціалізована школа з поглибленим вивченням певних дисциплін, ліцей, гімназія; значення мають особистості членів педагогічного колективу, їхні уподобання, здібності, знання, досвід, традиції закладу).

Постає необхідність з'ясувати зміст і структуру поняття художньо-естетичного простору ЗНЗ. Вихідною позицією є визначення І. Бега: «Особистісно-розвивальне середовище — особливий науково організований соціум, який відрізняється від звичайного середовища вищими за змістом та інтенсивністю характеристиками спільної діяльності та спілкування, емоційно й інтелектуально насиченою атмосферою співпраці й творення» [2].

У побудові технологій враховуються особливості позакласної діяльності школярів у віковому розрізі, що впливає на зміст технологій: для молодших учнів пріоритетом є задоволення потреби у творчості, намагання спробувати себе в різних напрямках, для підлітків — позакласна діяльність постає як площина для рефлексії своїх бажань і здібностей перед професійним самовизначенням, обранням профілю навчання у старшій школі.

Отже, завданням побудови системи художньо-естетичних технологій у позакласній виховній роботі є актуалізація

зв'язку різних векторів художньо-естетичної діяльності школярів як єдиного джерела особистісного саморозвитку, наповнення естетичним змістом життєдіяльності.

Домінуючими *принципами*, дотримання яких має забезпечити результативність упровадження художньо-естетичних технологій, є такі:

- *духовної насиченості* шкільної життєдіяльності школярів, загальна картина якої є орієнтиром для реалізації можливостей і потреб;
- *добровільного вибору* школярем своєї діяльності; індивідуальний темп, мобільність в ознайомленні з різними способами мистецької самореалізації;
- ставлення до школяра як до *суб'єкта власного розвитку*; цей принцип реалізується через принципи педагогіки співпраці, толерантності, підтримки, які спрямовані на самостановлення індивідуальності;
- *діалогізму спілкування* (полілогу) рівноправних суб'єктів середовища, в якому кожен відчуває себе його ініціатором і творцем.

Результатом застосування технологій має стати: художньо-естетична вихованість школярів як основа художньо-естетичної і ширше — життєвої компетентності; передусім, це здатність і готовність до виконання культуротворчої місії, яка у школяра виявлятиметься через прагнення свідомого будовування власного життєвого простору і рефлексії значення власної мистецької творчості та можливостей для свого розвитку, зрозуміло, відповідно до вікових можливостей.

У вчителів, які організують позакласну роботу з художньо-естетичного виховання, очікується прояв таких рис:

- сформованість цілісного і насиченого естетичним змістом бачення позакласної виховної роботи ЗНЗ загалом, ролі художньо-естетичної складової на рівні її планування та здійснення;
- усвідомлення позакласної роботи засобами мистецтва як цілісного художньо-естетичного простору в діалогічному спілкуванні суб'єктів — учнів, вчителів та інших учасників.

Відповідно, в *учнів* прогноуються досягнення:

- підвищення вмотивованості до включення у позакласну художньо-естетичну діяльність; наповнення естетичним змістом інших напрямів діяльності; усвідомлення себе суб'єктами цього процесу, соціального значення

власної творчості на рівні творення художньо-естетичного простору ЗНЗ;

- осмислення значення мистецької творчості як чинника вибудовування власного життєвого простору, зокрема, через єдність урочної, позакласної, дозвілєвої складових; єдність мистецької та позамистецької сфер свого життєтворення.

Література

1. Алфімов Д. В. Структурно-змістовний компонент поняття технології / Д. В. Алфімов [Електронний ресурс] // Наук. вісн. Донбасу. – 2011. – № 3 (15). – Режим доступу : http://alma-mater.luguniv.edu.ua/magazines/elect_v/NN15/index.htm. – Назва з екрана.
2. Бех І. Д. Психологічні засади побудови виховного простору особистості / І. Д. Бех // Конференція «Філософія образования личности» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrdeti.com/firstforum/b3.html>. – Назва з екрана.
3. Киященко Н. И. Трансформация эстетического воспитания в эпоху глобализации и смены цивилизаций / Н. И. Киященко // Век глобализации. – 2010. – № 2. – С. 127-138.
4. Коростелёва В. А. Проблемы географических исследований школьников в рамках внеурочной деятельности / В. А. Коростелёва [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.ecosystema.ru/03programs/publ/korost/1_1_2.htm. – Название с экрана.
5. Нісімчук А. С. Сучасні педагогічні технології / А. С. Нісімчук, О. С Падалка, О. Т. Шпак. – К. : Видавничий центр «Просвіта», Пошуково-видавниче агентство «Книга Пам'яті України», 2000. – 368 с.
6. Соломаха С. О. Технологія розвитку художньо-естетичного світогляду вчителів мистецьких предметів у системі післядипломної педагогічної освіти [Електронний ресурс] / С. О. Соломаха. – Режим доступу : http://193.93.116.30/Narodna_osvita_vupysku/18/statti/solomaha.htm. – Назва з екрана.
7. Стоян С. П. Сучасне мистецтво в контексті глобалізації / Світлана Стоян // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури : зб. наук. пр. – Вип. XXIX. – К. : Міленіум, 2012. – С. 291-298.

Представлено понимание сути технологического подхода к реализации цели воспитания школьников средствами искусства во внеурочное время. Рассмотрены исходные позиции определения содержания художественно-эстетических технологий. Обоснована технология создания художественно-эстетического пространства школы как ориентир в иерархии воспитательной работы, стимулирующий в личности потребность к саморазвитию.

Ключевые слова: *художественно-эстетические воспитательные технологии, внеклассная работа, художественно-эстетическое пространство, субъект пространства.*

Artistic and Aesthetic Education After School: the Technological Dimension

The Institute of Problems on Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (9 Berlynskoho Str., Kiev, Ukraine).

An understanding of the technological approach to achieving the goal of education by means of art in out-of-school activities is presented. The author determines the initial positions of artistic and aesthetic technologies. A technology for creating the artistic and aesthetic space of school is substantiated to be a landmark in the hierarchy of educational work stimulating the need for self-identification and uniting into a single channel the local technology education by means of different arts. It is assumed that the choice of local technologies and the ways to create the space are determined by subjective conditions, particularly the specifics of the school. The author identifies the dominant pedagogical principles, adherence to which ensures effective education. The criteria for such education are formulated in terms of its manifestation by the teacher – the organizer of extracurricular activities, and the pupil – the subject of artistic activity.

Keywords: artistic and aesthetic educational technology, extracurricular work, artistic and aesthetic space, subject of space.

References

1. Alfimov, D. V. (2011). Strukturno-zmistovni komponent poniattia tehnologii [The structural-content component of the concept of technology]. *Naukovi visnyk Donbasu* [Scientific Herald of the Donbas]. 3 (15). Retrieved from: http://alma-mater.luguniv.edu.ua/magazines/elect_v/NN15/index.htm.
2. Bekh, I. D. Psiholohichni zasady pobudovy vyhovnoho prostoru osobystosti [Psychological principles of construction of educational space of personality] // Konferentsiia «Filosofiiia obrazovaniia lichnosti» [Conference «Philosophy of education of personality»]. Retrieved from: <http://www.ukrdeti.com/firstforum/b3.html>
3. Kiiashhenko, N. I. (2010). Transformatsiia esteticheskoho vospitaniia v epohu globalizatsii i smeny tsivilizatsii [Transformation of aesthetic education in the era of globalization and change of civilizations]. *Vek globalizatsii* [The age of globalization], 2, 127-138.
4. Korosteliova, V. A. Problemy geograficheskikh issledovaniia shkolnikov v ramkakh vneurochnoi deiatelnosti [Problems of geographical research of students within extracurricular activities]. Retrieved from: http://www.ecosystema.ru/03programs/publ/korost/1_1_2.htm
5. Nisimchuk, A. S., Padalka, O. S. & Shpak, O. T. (2000). Suchasni pedahohichni tekhnologii [Modern educational technologies]. Kyiv: Vydavnychiy centr «Prosvita», Poshukovo-vydavnyche ahentstvo «Knyga Pamiati Ukrainy».
6. Solomakha, S. O. Tehnologiiia rozvytku hudozhno-estetychnoho svitohliadu vchyteliv mystetskykh predmetiv u systemi pislidyplomnoi pedahohichnoi osvity [A technology of development of artistic and aesthetic worldview of teachers of art subjects in the system of Postgraduate Education]. Retrieved from: http://193.93.116.30/Narodna_osvita/vupysku/18/statti/solomaha.htm.
7. Stolian, S. P. (2012). Suchasne mystetstvo v konteksti hlobalizatsii [Contemporary art in the context of globalization]. In *Aktualni problemy istorii, teorii ta praktyky khudozhnoi kultury*. Vol. XXIX (pp. 291-298). Kyiv: Milenium.